Zkušenosti nabyté s jednotlivými druhy svépomocných družstev živnostenských.

JUDr. **V. Schuster.***)

Výdělková a hospodářská společenstva, spočívající na podkladě zákona ze dne 9. dubna 1873, č. 70. ř. z., jenž arci nutně reformy zapotřebí má, jsou organisací kapitálu a osobních sil za různými hospodářskými účely. Není pochybnosti, že ve sdružování tkví síla, probuzující smysl pro společné zájmy a cit solidarity. Bezprostřední cíl většiny živnostenských výdělkových a hospodářských společenstev, zejména společenstev úvěrních, zásobních, skladních, ba i strojových jest však rázu individualistického; pomocí družstev těchto mají býti jednotliví živnostníci lépe vyzbrojeni k soutěžnému zápasu s velkopodnikatelem, jich podniky mají býti udrženy a zvelebeny, sdružení k určitým hospodářským účelům nedotýká se samostatnosti jich závodů. U vlastních společenstev výrobních (produktivních) mizí oproti tomu individualistický cíl udržení a zvelebení podniku jednotlivcova, a na jeho místo nastupuje úplné sloučení osob, jich pracovních sil i kapi-

*) Dle autorova referátu, předneseného na sjezdu rakouských ústavů pro zvelebování živností v Brně dne 8. prosince 1905.

*

tálů, ku jednotnému, společnému provozování. Jest tudíž vysvětlitelno, že vlastní výrobní společenstva jsou v rámci platného hospodářského řádu zjevy celkem vzácnými a výjimečnými, a že jich provozování jest spojeno s obtížemi poměrně největšími. Vyžadujíť ve zvýšené míře odborného vědění, obchodnické zručnosti, hlubokého vědomí solidarity a trpí zpravidla skrovnou pohyblivostí své správy.

Prve než ku výkladu zkušeností, nabytých s jednotlivými druhy svépomocných družstev živnostenských přikročím, budiž mi dovoleno zmíniti se stručně o zásadní otázce »svobodné sdružování či povinná organisace«. Není snad potřebí podrobněji dokazovati, že povinná stavovská organisace, tedy živnostenská společenstva na podkladě řádu živnostenského zřízená, jakožto taková zpravidla naprosto nejsou povolována, slučovati živnostníky k určitým výdělečným hospodářským účelům. K tomuto účelu mají býti dle §§ 114. a 115. a) ž. ř. také v rámci živnostenských společenstev tvořena družstva na podkladě zákona z 9. dubna 1873, a celá, často s velkou důležitostí rozvinovaná*) zásadní otázka »svobodné sdružování či povinná organisace« scvrká se v konkretních případech na otázku, má-li býti živnostenské družstvo svépomocné zřízeno v rámci povinného živnostenského společenstva či neodvisle. Tuto otázku nelze zodpověděti všeobecně, nýbrž jen dle daných poměrů. Rozhodně zbude vždy mnoho případů, kdy bude radno sdružiti živnostníky za účelem zvýšení jich technické a hospodářské výkonnosti jen v neodvislých, svobodných družstvech, zejména jestliže by (povinné) živnostenské společenstvo nechtělo družstvo v rámci jeho zřízené odběrem podílů, ručením anebo jinak podporovati, nebude prospěšno nové družstvo na rámec společenstva omezovati.

Předeslav řečené, chci se zmíniti stručně**) o jednotlivých druzích živnostenských družstev svépomocných.

a) Družstva úvěrní (záložny), na něž v Německu a po té v Rakousku rozvoj svépomocných výdělkových a hospodářských společenstev především vlivem působení Schultze-Delitzschova (v českých zemích zejména též Šimáčkova) navazuje, sledují účel, opatřovati řemeslníku levný i snadno přístupný úvěr zařizovací

*) Srov. na př. Dr. J. M. A. Fuchs, »Die gewerblichen Genossenschaften in Oesterreich und die Genossenschaftsinstructoren«, Wien, 1904.

**) Referentům i účastníkům na debatě byl čas vzhledem k obsáhlému programu sjezdu přesně vyměřen.

a hlavně provozovací. Tak zv. občanské záložny (založené na soustavě Schultze-Delitzschově) odcizily se průběhem vývoje valně původnímu účelu a nemohou zejména býti ze značné většiny — výjimky, jako záložna pražských řemeslníků a j. v., dotvrzují pravidlo — nikterak zahrnovány v soubor úvěrních družstev živnostenských (řemeslnických). Také úvěrní a spořitelní spolky dle soustavy Raiffeisenovy slouží převážně zemědělskému obyvatelstvu, menším rolníkům, domkářům a čeledínům, a pouze ze skrovného dílu také živnostenským kruhům. (Z funkcionářů Raiffeisenek v Ústřední jednotě hospodářských společenstev pro království České sloučených bylo pouze 11% živnostníků, za to však 48% rolníků, ostatní učitelé, duchovní atd.).

Zmíním se tudíž jen o specificky živnostenských úvěrních družstvech v Čechách hojněji rozšířených, totiž o společenstevních záložnách.

Na Moravě jsou ve příčině té poměry poněkud jiné. Přičiněním JUDra. Lichta zřizují se v německých živnostenských kruzích moravských, jak známo, jednotlivé samostatné, místně obmezené, dle jednotlivých skupin spřízněných živností roztříděné, dílem na zásadách Raiffeisenových spočívající živnostenské záložny, tvořící společný svaz, jakousi ústřední společenstevní pokladnu. Oproti tomu česká Zemská jednota živn. společenstev v markrabství Moravském podněcuje zřizování záložen v rámci povinných živnostenských společenstev, a podobně jest tomu v Čechách, hlavně k podnětu ministerského instruktora živn. společenstev s českou řečí jednací,*) jenž snaží se také o utvoření svazu společenstevních záložen (t. zv. maloživnostenské banky) při Zemské jednotě živnostenských společenstev v Praze. Ústředí toto mělo by však býti vybudováno zdola, na podkladě rozvětvené sítě záložen, a není posud na čase je ustaviti.

V Čechách jest zřízeno již přes 26 společenstevních záložen. Jsou to zejména záložny v Košířích, Liboci, Zahrádce, Žižkově (3), Pankráci, Nuslích, Kr. Vinohradech, Škvorci, Pardubicích, Strakonicích, Malšicích, Bystré n. M., Hoř. Hamře, Jindř. Hradci, Čes. Skalici, Terezíně, Krucemburku, Dušníkách, Praze, a lze sem též čítati živn. úvěrní družstva v Chrudimi, v Táboře, Karlíně, na Kladně, v Kutné Hoře a j. Jako příklad zdárně prospívající menší společenstevní záložny uvádím živnostenskou záložnu při spole-

*) Pana míst. sekr. dra. Poláka.

čenstvu malířů pokojů v Praze, čítající 24 členy se 27 splacenými podíly po 40 K. Záložna tato pracuje výhradně s vlastním jměním (t. j. podíly a vklady), kteréž však spravuje Česká průmyslová banka, tedy velkobanka. Schůzky ředitelstva konají se týdně. Povolivši zápůjčku vystaví ředitelství záložny na ni chek, který banka vyplatí. Splátky zapravují se rovněž v bance. Každého měsíce obdrží záložna výpisy účtů. Veškeré finanční operace obstarává banka, jíž se vyplácí ¼ proc. provise. Podobně jest Úvěrní družstvo při společenstvu různých řemesel a živností na Král. Vinohradech ve spojení s velkou vinohradskou záložnou, kteráž vede správu. Závodní podíly obnášejí 1387 K, základní fond 5.682 K 61 h, reservní fond 539 K, výpomocná pokladna společenstva 1197 K, na půjčkách směnečních v posl. správním roce vyplaceno 14.575 K 65 h; splaceno 14.266 K 25 h.

Hlavně jde o to, zabezpečiti levnou i dobrou správu a docíliti, aby, pokud lze, bylo pracováno s vlastním jměním, sestávajícím jednak z podílů, jednak ze vkladů členů i nečlenů. Půjčuje se na dlužní úpisy a ve větších městech i na směnky. Tam, kde jsou v místě bankovní ústavy, provádějí záložny eskompt směnek. Ve společenstevních záložnách pražských předměstí provádí se po výtce eskompt účtů.

Většinou jsou záloženské funkce čestné, nehonorované, pouze výkon účetního se zpravidla honoruje. Poněvadž censoři znají podrobné poměry jednotlivých živností i živnostníků, nepřekročí se tak snadno pravá míra a ztráty u členů jsou nepatrné. Záložny obmezují se ponejvíce na členy jednoho společenstva živnostenského, kdežto některé (jako v J. Hradci a j.) vztahují svou působnost na členy několika společenstev, anebo jsou zřízeny při okresní jednotě živn. společenstev (Čes. Skalice).

Některá společenstva živnostenská ukládají jmění u společenstevních záložen, a jmění to v celku není nepatrné, obnášíť u všech živnostenských společenstev (na podkladě řádu živn. zřízených) v Čechách 5,910.000 K. Bývá považlivo, provozuje-li společenstvo ještě jiný hospodářský podnik (jako nákupní družstvo, tržnici) a vstoupí-li záložna společenstevní v příliš intimní styk s podnikem. V celku lze tvrditi, že společenstevní záložny, i venkovské, dosti dobře prospívají, přes to, že se k nim povinná společenstevní organisace živnostenská chová po výtce pasivně.

Na sklonku r. 1904 požívalo 15 úvěrních družstev živnostenských, většinou to společenstevních záložen, úvěru Zemského

jubilejního úvěrního fondu císaře Františka Josefa I. pro podporu malých živnostníků v úhrnném obnosu 85.868 K 82 h, průměrem tedy po 5724 K. Touto cestou činí se prostředky fondu přístupnými i jednotlivým živnostníkům. Přihodilo se však také, že jednotlivé společenstevní záložny nevěděly, co s nadbytkem vlastních vkladů počíti. Z úvěrní dotace c. k. ministerstva obchodu nedostalo se, pokud mi známo, společenstevním záložnám zápůjček.*)

2. Zásobní družstva jsou povolána sprostředkovati ve velkém nákup surovin, polotovarů i jiných potřeb pro provozování živností, aby se tak jednotlivým členům-živnostníkům dostalo výhod levného nákupu ve velkém, jakož i lepší jakosti zboží. Tento druh družstev osvědčil se v Čechách poměrně dobře. Kde jest dostatek odborné znalosti, obchodnické opatrnosti a poctivosti, kde družstvo přirozeně z menších počátků vyrůstá a dovede si levně opatřiti nutný kapitál provozovací, tam by mohlo zásobní společenstvo vždy prospívati, nehledě ovšem k nepředvídaným otřesům trhu, nezaviněným ztrátám a podobným neodvratným náhodám. Velmi pěkně prospívají v pražském obvodu komorním zejména zásobní družstva krejčí, kožešníků, obuvníků a j. v. Z úvěrního jubilejního fondu požívalo koncem r. 1904 přechodně neb trvale 23 družstev zasobních zápůjček v celkovém obnosu 305.755 K, jednotlivá z nich i 51.019 K, 38.994 K, (z největšího dílu na běžný účet).

3 Družstva k opatřování strojů (Maschinengenossenschaften) řadil bych pro blízké příbuzenství a odborný účel ihned za družstva zásobní, nikoliv (jak se to činí v úředním Návodě pro zřizování svépomoc. živn. společenstev) za družstva strojová čili dělná (Werkgenossenschaften). Družstva k opatřování strojů t. j. sdružení živnostníků odvětví stejnorodých, nebo i různorodých, k účelu opatřování motorů a obráběcích strojů pro jednotlivé členy oproti splátkám nákladů svéstojných byla v rámci akce živnostenské uvedena v život k podnětu Služby c. k. ministerstva obchodu pro zvelebování živností; jest to spolu příspěvek k řešení otázky, jak opatřiti stroje za výhodných podmínek z veřejných dotací i jednotlivým živnostníkům, aniž by byla prolomena zásada, sjezdem obecně za jedině

*) V referátu přirozeně nedotčeno se podrobněji předpokladů, účastníkům rak. sjezdu známých. V té příčině budiž především podpůrně poukázáno ke zprávám c. k. ministerstva obchodu a zemského výboru král. Českého o státní resp. zemské zvelebovací akci živn., a ku výročním zprávám jubilejního úvěrního fondu.

finančně možnou i hospodářsky správnou uznaná, že lze totiž dávati zápůjčky a poskytovati stroje z dotací veřejných výlučně sdružením živnostenským, nikoliv jednotlivcům. Upozorňuji, že v Čechách osvědčí se družstva k opatřování strojů zvláště tehdy, dojde-li k provedení smělého Křižíkova projektu výroby a rozvádění levné elektrické síly podél kanalisované dolní Vltavy; tu by zejména bylo lze poskytovati elektromotory a dotyčné obráběcí stroje za stanovených podmínek na bezúročné splátky prostřednictvím jmenovaných družstev i jednotlivým živnostníkům, což by jinak ze známých zásadních příčin lze nebylo. Také by bylo dlužno uvážiti propůjčování elektromotorů živnostníkům prostřednictvím obcí, jak se toho zdařilé pokusy staly v zemích alpských. V pražském komorním obvodu stává jediné družstvo zabývající se opatřováním strojů jednotlivým svým členům (knihařské družstvo v Praze).

4. Družstva skladní (tržnice) jakožto společenstva odbytová vyžadují daleko větší obchodnické routiny, a častokráte i značnějšího provozovacího kapitálu, než družstva zásobní. Výhody velkého podnikání jsou právě po stránce odbytové nejpronikavější a odbytové organisace řemeslnické setkávají se tudíž právě na poli odbytu s nejtísnivější soutěží velkopodnikatelskou. Družstva skladní mají za účel pořídit společné místo prodejní (tržnici), kdež členové své zboží na vlastní účet ku prodeji vystavují a prostřednictvím společného prodavače prodávají; tím má se usnadniti styk se spotřebitelstvem, kteréž si ponejvíce navyklo kupovati zboží hotové, jehož konsumpční způsobilost ihned lze posouditi. Tržnice bylo z pravidla s prospěchem zřizovati jen ve velkých městech, v silných ústředích dotyčné spotřeby. Nejlépe prospívají tržnice nábytku a konfekce (tržnice) šatstva; tyto jsou zejména s to úspěšně soutěžiti s velkokonfekcionáři, daleko účinnější to prostředek ku posílení řemesla krejčovského než požadovaná zákonná obmezení řádu živnostenského. K vůli zajímavosti uvádím ještě zvláště družstvo »Zádruhu«, kteréž ve svém krámě na hlavní třídě pražské s velkým zdarem obstarává odbyt lidového (domáckého) průmyslu, hlavně uměleckého. Koncem r. 1904 činily splacené podíly K 9908, reservní fond K 1672, čistý zisk K 1853; bilance uvádí v aktivech, resp. v passivech K 19.324.

Z jinakých odbytových družstev stručně vzpomenu jen družstev prodejních, a to družstev pro prodej kůže v Praze a v Plzni, jimž se lepší zpeněžení koží na prospěch súčastněných

řezníků dobře daří. Bankovně-technickou správu pražského družstva vykonává filiálka vídeňské banky pro země rakouské v Praze, u níž má družstvo otevřený účet do obnosu velmi značného, podobně obstarává správu plzeňského družstva jistá vídeňská banka.

Zemský jubilejní fond úvěrní povolil dle stavu ze dne 31. prosince 1904 odbytovým družstvům zápůjčky v obnosu K 65.713.

5. O družstvech strojových*) (dělných, Werkgenossenschaften) dlužno poznamenati, že přílišná horlivost zakladatelská, kteráž v létech devadesátých mnohé života neschopné družstvo strojové anebo výrobní vyvolala, nyní přestala. Uvažuje se již objektivněji a klidněji o tom, může-li družstvo prospěti, a vyskytne-li se přece ještě tu a tam nezdůvodněný optimismus, nelze jej přičísti k tíži orgánům zvelebovací akce živnostenské. Zatím rozvinuly se také ostatní způsoby zvelebovací akce živnostenské, a družstva nalézají nyní více opory než v letech devadesátých, jsou jim otevřeny prameny úvěru, poskytuje se odborné poučení, napomáhá se, pokud lze, i odbytu a p. v. V četných případech postačí také propůjčení stroje společenstvu živnostenskému zřízenému na podkladě řádu živn.

Propůjčování strojů jest zejména důležito tam, kde zhotovují se vojenské a jiné veřejné dodávky; ohledně dodávek obuvi a ostatního zboží z kůže pro c. a k. vojsko, vyhrazených malým živnostníkům, dlužno poznamenati, že spolupůsobením ministerstva obchodu, služby pro zvelebování živností i jednotlivých obchodních a živn. komor bylo dodávkové řízení velmi racionálně vybudováno a vedlo k podstatnému zlepšení dodávek, čímž nejlépe opřeny jsou snahy o zvýšení kvoty malým živnostníkům vyhrazené.

Zemský výbor království Českého usnesl se počátkem r. 1905 zásadně neudíleti z dotace zemské žádných nezúročných zápůjček ku zakoupení nových strojů; poměry však asi povedou k tomu, že v případech zvláštního ohledu hodných se zápůjčky ke koupi strojů přece jen povolí. Ze strojů a motorů zakoupených z nezúročných zápůjček, zemským výborem království Českého povolených, bylo na sklonku r. 1904 v užívání 34 v úhrnné ceně K 86.512.

---

*) Ve příčině statistiky těchto i ostatních družstev živn., v rámci zvelebovací akce živn. vzniklých, odkažuji ku zprávám c. k. ministerstva obchodu a zemského výboru král. Českého o zvelebovací akci živnostenské státní, resp. zemské.

Úhrnem byly dosud odňaty 5 družstvům stroje v ceně K 18.033.

Z jubilejního úvěrního fondu požívala koncem r. 1904 úvěru 4 družstva v obnosu 74.500 K (z toho však jedno truhlářské družstvo 60.000 K). Ve příčině propůjčených strojů z dotace státní odkazuji na zprávy c. k. ministerstva obchodu.

6. Posléze několik ještě slov o družstvech výrobních, jichž členům nejvíce nedostává se citu solidarity, jehož by tolik měli potřebí ku zdaru společného podnikání. Jest ku podivu, jak upadají i družstva výrobní, kteráž byla zřízena za podmínek příznivých. Markantním příkladem jest jisté výrobní družstvo uzenářské poblíž hlavního města. Družstvu dostalo se bezúročné půjčky zemské na desetileté splátky k zakoupení všech potřebných strojů, jež byly účelně za obnos 7244 K opatřeny. Jubilejní zemský fond úvěrní zapůjčil družstvu postupně 30.000 K. Nájemné bylo dosti skrovné a elektrická síla levně k disposici, chladírna umístěna vhodně v pivovarském sklepě atd. Šlo o zboží, kteréž jest předmětem nejširší, stále rostoucí spotřeby a o odbyt nebyla tedy za daných předpokladů (dobré jakosti a přiměřených cen) nouze. S výrobou započato v dubnu 1903.

Družstvo čítalo na počátku as 86 členů a to z valné většiny malých uzenářů, pak hostinských, obchodníků atd. Hned z počátku začaly působiti proti družstvu velkozávody, což mělo za následek odpadnutí četných malouzenářů, z dřívějších let u velkozávodů zadlužených. Bylo to prvé oslabení družstva, v němž zůstali pak vedle několika málo uzenářů jen hostinští a překupníci.

I pořádek vnitřní pak upadal, ač z počátku byl dosti dobrý. Nakupováno draze a zboží prodáváno poměrně levně. Ani při výrobě, ani při ukládání a rozvážení zboží nepanoval žádoucí pořádek, zboží se dokonce ztrácelo. Pokusy o vývoz selhaly hlavně pro neznalost komerční stránky. Též v účtování a vedení pokladny nastal chaos a to vše mělo za následek, že družstvo ocitlo se za rok po započetí výroby před konkursem, vykazujíc schodek as 28.000 K.

Zemský jubil. fond družstvo sanoval tím způsobem, že odepsal mu z půjčky per 30.000 K 10.000 K, a zbytek (20.000 K) jakož i nově povolenou zápůjčku 20.000 K, tedy celkem 40.000 K dal družstvu co zápůjčku na osobní ručení majetnějších několika členů.

Vnitřní nepořádky a špatné hospodářství v družstvu trvaly však dále a družstvo ocitlo se záhy po druhé před konkursem. Jelikož zápůjčka v obnosu 40.000 povolená byla osobně zaručena a ručitelé vyvarovati se chtěli ještě značnějším ztrátám, provedena po tichu likvidace a veškeré závazky družstva, tedy i za stroje, převedeny byly na dotyčné ručitele, kteří zatím výrobu i obchod dále vedou.

Jiným příkladem družstva výrobního, jež vzdor slibným počátkům a poměrně příznivým podmínkám upadlo, jest »Vzorné knihařství« v Praze.

Započato s výrobou as v květnu 1901. Členů bylo asi 15, z nichž ovšem někteří odpadli. Pracovali ve společné dílně za řízení ředitele družstva.

Podnik činil dosti dobrý dojem a povoleny proto družstvu ze zemské dotace moderní silné stroje v ceně 6270 K; vedle toho obdrželo družstvo půjčku 18.000 K z jubilejního fondu. Dílnu doplňovalo si stroji družstvo na vlastní náklad.

Z počátku dařilo se družstvu dosti dobře, neboť práce družstevní byly velmi slušně po stránce technické prováděny. Družstvo počalo ale vyřizovati dodávky velké za poměrně nízké ceny a pustilo se též do výroby obchodních knih, aniž jak se zdá mělo zajištěný patřičný odbyt a speciální znalost této výroby. Též kázeň v družstevní dílně klesala; skorem všichni pracovníci byli též členy družstva a cítili se tak pány podniku, kázni nepodrobenými, pracováno za poměrně vysoké mzdy dosti laxně — na místě očekávané horlivosti, probuzené zájmem o společný vlastní podnik — a družstvo kráčelo úpadku vstříc.

Vytloukán v peněžní nouzi klín klínem a došlo to tak daleko, že i jeden stroj zemskému výboru patřící (v ceně 1500 K) byl prodán, aby se družstvo udrželo nad hladinou.

Než úpadek nedal se odvrátiti a upadlo družstvo v konkurs koncem r. 1904. Ze zápůjčky 18.000 K dostal jub. fond jen as 1600, ze kteréhož obnosu dlužno odečísti výlohy soudní a právního zastupování. Stroje byly zemskému výboru jakožto jeho vlastnictví vydány až na stroj zpronevěřený a prodaný, za nějž náhrada nebyla dobytnou. Ostatní věřitelé přišli u družstva asi o 10.000 K.

Ředitel družstva odsouzen pro různé malversace ku 6měsíčnímu vězení.

Jakožto příčinu úpadku těchto i jiných družstev výrobních lze hlavně označiti nedostatek smyslu pro společné zájmy, žárlivost členů, nedostatek pořádku, drahé nákupy surovin, příliš levné ceny zboží vyrobeného, neznalost hlavně stránky komerční a dílem i technické, přílišné spoléhání na pomoc veřejnou. Tím ovšem není nikterak řečeno, že vady ty vyskytují se stejnou měrou u všech družstev výrobních; jsouť i některá výrobní družstva velmi dobře prospívající.

Výrobní družstva domáckých pracovníků, zejména z oboru textilního, z největšího dílu neprospívají. Zde jde ostatně o zásadní otázky: Má »zvelebovací akce živnostenská« býti přenášena i na pole domáckého průmyslu, a zejména má býti akce živnostenská nástrojem akce nouzové a snažiti se zvelebiti i ona odvětví drobné výroby nepatrné výkonnosti, kteráž zjevně a nepopíratelně nesnesou soutěž velikého průmyslu? Neváhám vysloviti, že to povaze i účelu živnostenské akce zvelebovací nikterak neodpovídá. Akci živnostenské přísluší zvelebovati života i soutěže schopná odvětví malé a střední výroby průmyslové, nikoliv přispívati k umělému a marnému oživování odvětví přirozeně odumírajících. Chválím, mírní-li stát i země nouzi nebohého domáckého tkalce prostředky t. zv. nouzové dotace, mám však za naprosto pochybeno, jestliže se v rámci zvelebovací akce živnostenské uměle kříší odumírající odvětví a v domáckých tkalcích, udržujících dosud v některých oborech svou primitivní výrobu jen nemírným prodlužováním doby pracovní, úmornou prací dětí a na mnoze neuvěřitelnou nepatrností míry životní, druhdy nekonečným strádáním, o jehož hrůzách velkoprůmyslový dělník tkalcovský nemá ponětí, probuzuje se mylné domnění, jako by jich ubohá výroba ruční povznésti se dala, místo aby se hledaly cesty k pozvolnému přechodu ku zaměstnáním jinakým. Odjímají se tím jen beztak skrovné prostředky vlastním zdravým úkolům zvelebovací akce živnostenské.

Poznamenal bych jen ještě, že v Čechách obstarávána jest povinná revise družstev živnostenských — ve smyslu zákona z 10. června 1903 — ovšem za daných předpokladů zákonných, zemskou společenstevní kanceláří, kteráž o revisích činitelům na akci živnostenské v zemi interesovaným pravidelné zprávy podává, právní stránku zřizování družstev pak bezplatně obstarává zemský jubilejní fond úvěrní; na prvé výlohy zařizovací poskytuje zemský výbor král. Českého nezúročitelné zápůjčky v obnosech do 400 K,

Zbývá mi podati, aniž bych ovšem chtěl neb mohl v úzkém mi daném rámci látku příslušnou vyčerpati, všeobecnou charakteristiku živnostenského sdružování a výhled do budoucna. Povšechně lze tvrditi, že sdružení za účelem vymýcení překupníka společným opatřováním surovin a polotovarů, po případě pomůcek výrobních (družstva zásobní na opatřování strojů), dále sdružení za účelem usnadnění odbytu (družstva prodejní, skladní [tržnice]), k usnadnění úvěru (družstva úvěrní, záložny) z veliké části co do rozsahu i úspěchu překonávají ona sdružení, kteráž mají za účel technické usnadnění výroby (družstva strojová čili dělná) anebo dokonce přímo organisaci výroby (vlastní družstvo výrobní). Otázku, pokud v jediném družstvu lze sloučiti několik účelů svrchu vzpomenutých, nelze úspěšně řešiti všeobecně, nýbrž toliko na podkladě daných konkretních poměrů.

Byť i zkušenosti s jednotlivými druhy družstev živn. nabyté byly trudny a jen v nečetných případech radostny, přece vyslovuji přesvědčení, že činnost zvelebovací akce živnostenské směřující ku hospodářskému sdružování živnostníků, nejen nesmí ustat, nýbrž ani podstatně omezena býti; jest však potřebí opatrné a spolu intensivní činnosti. Nebylo tu přece úplného pozbytí důvěry v princip associační, jehož veliké síle tvůrčí v jinakých oborech hospodářského konání právem se obdivujeme. Snad by se osvědčily informační kursy pro funkcionáře a úředníky svépomocných družstev živnostenských, rozhodně bude vždy potřebí intensivního poučení. Lépe jest vznik některého družstva zmařiti, než utvořiti družstvo neschopné života. Názory projevené zakládají se ovšem především na zkušenostech nabytých v obvodu obchodní komory pražské a pak v království Českém vůbec, v jiných zemích snad by bylo lze zjistiti odchylky. Uzavírám slovy, obsaženými v nedávné stati p. sekč. chefa Exnera ve Wolfově časopisu pro vědy sociální: »Nebude-li se zvelebovací akce živnostenská dotýkati oborů, kteréž jí nepřináležejí, nezúčastní-li se nouzových akcí, zvláště k udržení zanikajících domáckých průmyslů, podaří-li se jí, vyhnouti se protekcím parlamentním a byrokratickému poručníkování, stane se nepochybně způsobilou, hospodářskou sílu středního stavu zvýšiti a směrodatně na život veřejný působiti.« Slova ta mají platnost zejména i pro onu činnost akce živnostenské, která směřuje k svépomocnému sdružování živnostnictva za různými hospodářskými úkoly.